شوێنی نالی لە پڕۆژەی بنیادنانی گوتاری نەتەوەیی کورددا.. نووسینی/ عەتا قەرەداخی

قسەکردن لەسەر ئەزموونی شیعری شاعیرێکی گەورەی وەك (نالی) کارێکی هەروا ئاسان نییە لەکاتێکدا بەرهەمی(نالی)لە ئاستێکی بەرزی داهێناندایەو جیهانبینی شیعری (نالی) گەلێك لەوە فراوانترو هەمەلایەنترە کە بتوانرێت تەنیا لە ڕوانگەیەکەوە بخوێندرێتەوە. ئەمەش سەرەڕای شێوازی قورسو بنیادی کلاسیکانەی تێروتەسەل لە هونەرەکانی شیعری کلاسیکی عەرەبیو فارسی کە ئەوەش کردەی گەیشتنی بەدۆزینەوەی ئاستی دەلالی یان بەشێوەیەکی تر زمانی ئەودیوی دەقی ئاڵۆزتر کردووە. یەکەمین هەنگاویش بۆ دۆزینەوەی پرسیاری (نالی) لەسەر بنەمای گەیشتن بەخوێندنەوەی زمانی ئەودیوی دەقەکانیەوە دەگاتە ئەنجام، واتە خاڵی یەکەم بۆ دۆزینەوەی پرسیاری (نالی)و چۆنیەتی ئاڕاستەکردنی لە دۆزینەوەی دەلالاتە زمانیەکانی دەقەکانییەوە دەست پێ دەکات.

دیارە ئاخاوتن لەسەر تێکڕای ئەزموونی (شیعری نالی) کارێکی گرانەو دەقی (نالی) زیاتر لە خوێندنەوەیەك هەڵدەگرێت ئەوەش خەسڵەت و سیمای دەقی زیندووە کە سنوری تاك ڕەهەندیو تاك جیهانبینی دەبەزێنێت. ئاستی داهێنانی نالی لەبەر ئەوە نییە کە توانای بنیادنانی ساختمانێکی زمانی قەشەنگی هەبووە. بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ ئەو مەدلولانەی کە ئەو پێکهاتە زمانییە هەڵیدەگرێت، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جیهانبینییە گەردونییەی کە لەپشتی دەقەکانی (نالی) یەوە راوەستاوە. دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پرسیارە مەعریفیانەی کە لە هەر دەقێکدا بەرز دەکرێنەوە.

من لێرەدا دەمەوێت دەربارەی لایەنێك لەبەرهەمی شیعری (نالی) بدوێم کە پێشتر چەند جارێك پێم لەسەر داگرتووە ئەویش ئەوەیە کە لە دوای ئەحمەدی خانی، (نالی)م بە بنیادنەری گوتاری مانەوەی کوردی داناوە(١)، لەم لێکۆڵینەوەیەدا هەوڵدەدەم دەربارەی بنەماکانی گوتاری نەتەوەیی کوردی لەبەرهەمی شیعری (نالی)دا بدوێم. هەروەها رووە پۆزەتیفو نێگەتیفەکانی کارکردنی نالی لەو بوارەدا بخەمە بەردەم تێڕامانو لێکدانەوەو ئەنجامیش لەمیانەی جیهانبینی

شیعرییەوە شوێنی نالی لەو پانتاییەدا دەست نیشان بکەم.

گوتاری مانەوەی کوردی لەڕاستیدا گوتارێکی سیاسییە، بەڵام لەمێژوو و کەلتوری کوردیدا شڵەواندنی باری سروشتی گەشەکردنو بەرەو پێشەوە چوون وەهای کردووە کە دیاردە کۆمەڵایەتیو کەلتوریو روناکبیرییەکانیش لەباری سروشتی خۆیاندا نەبن، هەر ئەوەش بۆتە هۆکارێك کە شیعر بەگەڵێك بابەتی تر باربکرێتو ببێتە پانتاییەك بۆ لێکدانەوەی مێژوو و سیاسەتو کۆمەڵناسی، ئەمە سەرباری ئەرکی ئیستێتیکیو مەعریفی. هەر لەم روانگەیەوە گوتاری مانەوەی کورد کە گوتارێکی سیاسییە لە سنوری شیعردا بۆ یەکەم جار لە کەلتوری کوردیدا سەرهەڵدەداتو دەردەکەوێت. گوتاری مانەوەی کوردی لەسەر بنەمای ئامادەبوونی هەستو هۆشیاری نەتەوەیی فۆرمەلە دەبێتو لە گەوهەردا بریتییە لە پرۆژەی هێشتنەوەی کەسێتی کوردی لە لەناوچوونو تێکشکاندنی تەواوەتی(٢)، لەهەمان کاتدا ئەم گوتارە سەرباری ئەوەی رۆحی پاراستنی لەخۆیدا هەڵگرتووە ئیحای بەرەو بزاڤو رابوونو خۆ دروست کردنەوەش هەڵدەگرێت. واتە سەرباری سیماو خەسڵەتی خود پاراستن جۆرێك لەپرۆژەی دژوەستانیش پێشنیار دەکات کە ئەویش دیدێکی ئاییندەخوازی هەڵدەگرێتو ئاماژەی گەیشتن بەئاستی بوون لەداهاتوودا هەڵدەگرێت. هەر ئەم بۆچوونەشە کە وای کردووە سەرباری ئەوەی ئەم گوتارە لە پانتایی مێژوودا ئیش دەکاتو حاڵەتە مەئلوفەکان دەدوێنێ هێشتا جۆرێك لە ئەزمونگەرێتی لەخۆیدا کۆ بکاتەوەو لەهەمان کاتدا مامەڵە کردنیشی لەگەلأ مێژوودا جۆرێك لە خەیاڵو ئەندێشەی بنیادنانی یۆتۆپیا هەڵبگریت. یۆتۆپیایەك کە مەودای بوون تیایدا فراوانو پرسیاریش لەبوون رەهەندی بینینش سەرباری مانەوەی گەوهەری ئەم گوتارە لە جوغزێکی داخراودا ئەم تاك بینین رەت بکاتەوە. گوتاری (مانەوە) بووەتە جیهانبینینی بەشێکی زۆری شیعری کوردی، کە ئەوێش وەك وتمان باری سیاسیو مێژوویی سەپاندوویەتی.

قۆناغی مێژوویی ژیانی نالی

نالی لە نێوان ساڵی (1856-1880)دا ژیاوە (3). قۆناغی سەرەتاو لاوێتی ژیانی تا بەجێ هێشتنی وڵات لە سلێمانیو دەوروبەریدا بەسەربردووە. لەڕووی مێژووییەوە تەمەنی نالی دەکەوێتە قۆناغی کۆتایی فەرمانڕەوایی میرنشینی بابانەوە. وەك ئاشکرایە میرنشینی بابان بریتی بووە لە فەرمانڕەواییەکی سنورداری ناوچەیی کە بەرهەمی قۆناغێکی دیاری کراوی گەشەی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردەوارییە. کۆمەڵگەی کوردەواری لەڕووی نەشونماو بەرەو پێش چوونەوە تا ئەو قۆناغە گەیشتۆتە ئاستی دروستکردنی میرنشین

لەکاتێکدا لە گەشەی کۆمەڵگەی گەشە ئاسایدا کۆمەڵگە دەگات بە ڕۆحی ڕەهای کۆمەڵگا کە ئەویش بریتییە لە دەوڵەت. بەڵام کۆمەڵگای کوردەواری لەدوای رووخاندنی دەوڵەتی میدەوە تا سەردەمی نالی توانیوویەتی بگاتە ئاستی پێکهێنانی دامەزراوی میرنشین کە دەتوانین بڵێین بریتییە لە ئاستێکی دیاری کراوی گەشەی خۆلأ. دروست بوونی میرنشین لە بری دەوڵەت مانای بوونی جۆرێك لە تێك چوون لە گەشەی سروشتی ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەدا.

لێرەدا ئەوە ئاشکرا دەبێت کە هەستو هۆشیاری نەتەوەیی لەسەر وەختی (میرنشینی بابان)دا یان هەرنەبووە یان ئەگەر هەشبووبێت زۆر لاواز بووەو تەنیا لە سنوری کاردانەوە بەرامبەر بەو هێزو دەوڵەتانەی کە ویستوویانە میرنشین داگیربکەن زیاتر نەبووە. واتە هەستی نەتەوایەتی لەسەر وەختی (میرنشینی بابان)دا ئەگەر هەشبووبێت ئەوا نەگەیشتۆتە ئەوئاستەی کە ببێتە ڕۆحو مێتیقی جوڵاندنی میرنشینو لەسەربنەمای ئەو هەستە نەتەوەییە کاربکات وەك پارێزەری بەرژەوەندیو کەسیەتی نەتەوەیی خۆی نمایش بکات، بەڵکو بەپێچەوانەوە میرنشینی بابان لەگەلأ ئەوەشدا کە لە میرنشینە کوردیەکانی تر گەشە سەندوو تربووە. بەڵام هێشتا ئیدارەیەکی ناوخۆ بووەو ناوچەیەکی جوگرافی دیاریکراوی لە کوردستان بەڕێوەبردووە. لێرەوە دەردەکەوێت ئەگەر گوتاری نەتەوەیی کوردی پێناسە بکرێت کە پەیڕەوی هیچ سنوورێکی دەستکرد ناکات لە کوردستاندا و بەسەر هەموو سنورەکانی پێوەندی خێڵایەتیو کۆمەڵایەتیو ئایینیو مەزهەبیدا دەپەڕێتەوە، ئەوا گوتاری میرنشینی بابان بریتی بووە لەو گوتارە سیاسیەی کەتەنیا لە سنوری جوگرافیو ئیداری خودی میرنشین خۆیدا بوونی هەبووەو نەیتوانیووە بپەڕێتەوە بۆ دەرەوەی سنووری میرنشین. بەواتا گوتاری میرنشینی بابان نەبێتە گوتاری نەتەوەیی کوردی. لەڕاستیدا پێویستە ئەوەش بدرکێنین کاتێ عەرەب باس لە گوتاری نەتەوەیی عەرەبی دەکەن سەرچاوەیەکی خاوەن ناسنامەی مێژوویی کەلتووری هەیە بۆی بگەڕێنەوەو هەر لەسەر بنەمای ئەو ئامادەبوونە خەسڵەتەکانی گوتاری نەتەوەیی خۆیان دیاری بکەن کەئەو بنەما ئامادەش بریتییە لە کەلتوری ئیسلامیو فیکری نەتەوەیی عەرەب کە بەرهەمی فیکریو عەقڵی چەندین بیرمەندی گەورەی وەك فارابیو غەزالیو ئیبن روشد ئیبن خەلدونو... تاد، بەڵام بە گوێرەی کورد ئەو ئامادە بوونە مێژوویی کەلتووریەی رابردووی نییە بۆیە زیاتر هەردەبێ بگەڕێینەوە بۆ بواری شیعر کە دیار ترین ڕەگەزی کەلتوورییە لە مێژووی کورددا کە کورد کردویەتی بەپانتاییەك بۆ بەرجەستەکردنی بیرو بۆچونەکانی لەنێو ئەوانەشدا بۆ بەرجەستەکردنی هەستو هۆشیاری نەتەوەیی.

نالی هاوتەمەنی نیوسەدەی کۆتایی میرنشینی بابان بووە، لێرەدا ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات، داخۆ شیعری نالی چەندێ پەیوەستی ژیانی سیاسی ئەو میرنشینە بووە؟ ئایا گوتاری سیاسی میرنشینو گوتاری ئەدەبی نالی یەکیان گرتووە؟ یان ئایا گوتاری مانەوەی نەتەوەی کورد لە جیهانبینی شیعری (نالی)دا لە گوتاری سیاسی میرنشین تێپەڕی کردووەو گەیشتبێتە ئاستی گوتاری نەتەوەیی کورد؟ ئایا گوتاری شیعری نالی بە ئاڕاستەی ناوەندێتی فەرمانڕەوایی میرنشینو لەوێشەوە بە ئاڕاستەی ناوەندێتی فەرمانڕەوایی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بووە یان خاوەنی خەسڵەتو کەسێتی سەربەخۆی خۆی بووە؟ لەدوای هەموو ئەم پرسیارانەش دەپرسین ئایا گوتاری نالی پاشکۆی سیاسەتو عەقڵیەتو ستراتیژی میرنشینی بابان بووە یان میرنشین لەسەر ر□حگوتاری نالی رۆیشتووە؟ پێش ئەوەی لەدوای دۆزینەوەی وەڵامی ئەو زنجیرە پرسیارەی سەرەوە بڕۆمِ پێم باشە گوتاری مانەوەی کورد بناسێنم، گوتاری مانەوەی کوردی بریتییە لە هەوڵدانی کورد بۆ هێشتنەوەی کەسێتی نەتەوەیی کوردو کارکردن بۆبەرەو بڵند کردنەوەی ئاستی هۆشیاری کوردی لەڕووی نزیك کردنەوەی لە رۆحی رەهای کۆمەڵگە واتە دەوڵەت. شان بەشانی بنیادنانی پرۆژەی بیناکردنەوەی کەسێتی تێکشکاوی کوردیو هەوڵدانی بۆ گەیاندنی کورد بە مێژوو.

تا ئێستە لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا راوبۆچوونی باو ئەوەیە کە ئەحمەدی خانی یەکەمین شاعیری کوردە لەڕووی مێژوویییەوە کە سەرەتای گوتاری نەتەوەیی کوردی بنیاد ناوە، بەڵام ئەو بەڵگانەی کە بۆ سەلماندنی ئەم بۆچوونە دەهێنرێتەوە زیاتر مایەی لێدوانو گفتوگۆ لەسەرکردنن، ئەگەر ئەحمەدی خانی (1650-1706) لە کۆمەڵگەیەکی پێشکەوتووی ئەوروپیدا بژیایە دەشیا درکاندنی رایەکی لەوجۆرە بەرامبەر بەجیهانبینی شیعری بێ چەندو چون وەربگیرایە، بەڵام هەرئاوا ئاسان نیە کە لە کۆمەڵگەیەکی دواکەوتووی سەدەی حەڤدەی وەك کۆمەڵگەی کوردیدا کە هیچ بنەمایەکی پیشەسازی دەرنەکەوتووە دەرکەوتنی بۆچوونی نەتەوەیی پەیوەست بە قۆناگە مێژووییەکەو ئاستی پەرەسەندنی کۆمەڵا یەتی کۆمەڵگای کوردی لەو کاتەدا تەنیا وەکو ئاستی پەرەسەندنی هەست و هوشیاری تاکەکەسی دەستەبژێر لێکدەدرێتەوە. ئەحمەدی خانی وەکو پیاوێکی ئایینیو لەهەمان کاتدا پەیوەست بە یاساو دەستورو پەیامی فکری ئیسلامییەوەو لە کۆمەڵگایەکی دواکەوتووی وەکو کۆمەڵگای کوردیی ئەو کاتەدا گوتاری نەتەوەیی بونیاد بنێت مایەی لەسەر وەستانە، کە لەو مێژووەدا با بەتی نەتەوایەتی و ناسیونالیزم لە ئەوروپاش نەبووبووە گوتاریکی خاوەن شوناس. دەشێ هەستیاری مرۆڤ پێش قۆناغی ژیانی

کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەو هەستیاری کۆمەڵایەتی بکەوێت، بەڵام دیسان ئەوپێشکەوتنەی (هەست) دوو سەدە پێش مێژوو بکەوێت ئاسایی نیەو جێگای پرسیاری قوڵە.

مەبەستمان لەناو هێنانی ئەحمەدی خانی لێرەدا ئەوەیە کە ناشێت هەروا بەئاسانی دەربارەی گوتاری نەتەوەیی لەبەرهەمی شیعری ئەودا بڕیاربدەینو بەڵام بینینی بنەمای گوتارێک کەپێوەندی بەکوردو کرمانجو باری ژیانی کوردەوە هەیە، ئەگەرچی بەس نەبێت بۆ ئەوەی جیهانبینی شیعری خانی ناسنامەی شیعری نەتەوەیی تەواو وەربگرێت، بەڵام ناشکرێت ئەوە بۆ سەرەتایەکی گرنگ دانەنرێ. دەشێ خانی مەمو زینی کردبێتە بەهانە بۆ گوزارشتکردن لە ژیانی ناهەمواری کۆمەڵایەتی ئەو سنورە جوگرافیایەی کە ژیانی تێدا گوزەراندووە ئەوەش پەیوەندی بە ژیانی سیاسیو مێژوویی کوردەوە هەبووە لەو قۆناغەدا. بەڵام ئەو پرسیارەش سەرهەڵدەدات ئەگەر خانی لەسەدەی حەڤدەیەمدا گوتاری نەتەوەیی کوردی بونیاد نا بۆچی لەدوای خۆیەوە ئەو گوتارە بەردەوام نەبوو؟ لە ئێستەدا کە ئێمە باسی بوون یان نەبوونی ئەو گوتارە لای نالی دەکەین دەزانین ماوەی نێوان ژیانی ئەدەبی خانیو نالی نزیکەی سەدەو نیوێکە.

ئێمە پێشتر دەربارەی یەکەمین هەوڵی گەڕانەوە بۆ یادوەری کوردی دواینو گوتمان باباتاهیری هەمەدانی (930ز-1010ز) یەکەمین شاعیری کوردە کە گەڕاوەتەوە بۆ بەکارهێنانی ڕەمزو هێماو دەلالەتەکانی ئایینی زەردەشتی (4) ئەمەش بەڕێگەی بونی جۆرێك لە هەستکردنە بەگەڕانەوە بۆ زیندوو کردنەوەی ڕابردوو. رابردووی کەسێتی کوردی ، دەشێ گەڕانەوە بۆ بەکارهێنانی هێماو دەلالەتە ئاینییەکانی کۆنترین ئایینی نەتەوە بەڕێگەی بونی جۆرێك لەهەستی نەتەوایەتی بێت، بەڵام بوونی هەستێکی سادەی نەتەوەیی لە ئاستی تاکە کەسو لەپانتایی شیعریشدا کەشیعر زیاتر بەرهەمی خەیاڵو ئەندێشەیەو خەونەو ناشێت وەك گوتار قسەی لەسەر بکرێت چونکە کاتێ باسی گوتار دەکەین بەواتا دەبێ بنەماکانی پرۆژەیەك بۆ فۆرمەلەبوونی ئەو گوتارە ئامادەبوونی هەبێت. بنەمای پڕۆژەیەکی لەو جۆرەش نەلای بابا تاهیرو نەلای ئەحمەدی خانی نابینرێت.

ئەگەر سەرنجی ئەو قۆناغە مێژووییە بدەین کەنالی تیایدا ژیاوە ئەوا دەبینین نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدە لەکوردستان بەگشتی لەبارێکی دواکەوتووی پێوەندی خێڵایەتیدا بووەو کوردستان لە نێوان چەند میرنشینێکدا دابەش کراوە کە دیار ترینیان لەو مێژووەدا میرنشینی ئەردەڵانو بابان بوون کە هەریەکە لەم میرنشینانەش نوێنەری بەرژەوەندی چەند خێڵێکی کوردو ناوچەیەکی جوگرافی دیاری کراو بوونو هەریەکەش لەم دوو میرنشینە گەرچی هەندێ جار

ویستوویانە خۆیان وەها نیشان بدەن کە سەربەخۆن، بەڵام لەڕاستیدا ئەردەڵان پەیوەست بووە بە ناوەندێتی ئیمپراتۆری سەفەوی‌و بابانیش راستەوخۆ پەیوەست بووە بەوالی بەغداو ناڕاستەوخۆش لەڕێگای ئەوەوە پەیوەست بووە بەناوەندێتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانییەوە. کەواتە هیچ کام لەو دوو میر نشینە خاوەنی گوتاری نەتەوەیی کورد نەبوون خۆ ئەگەر ئەو میرنشینانە تەواو سەربەخۆش بوونایە ئەوە هێشتا هەر ناکرێت بەهەڵگری گوتاری نەتەوەیی کورد دابنرێن، چونکە گوتاری نەتەوەیی سنورەکانی نێوان جوگرافیای نەتەوە دەڕوخێنێت، تەنانەت ئەگەر میرنشین لەئاستی دەوڵەتیشدا بوایە مادەم نوێنەری هەموو نەتەوە نییە هەڵگری گوتاری نەتەوەی کورد نابێت. لەم بارەیەوە ناجی عەلوش لای وایە: سیستەمی دەوڵەتی بەشێك لە نەتەوە سیستەمێکی خێڵایەتیو تایەفەگەری دەبێتو بەپێچەوانەی پڕۆژەی ڕێنسانسی نەتەوەییەوە دەبێت(5) هەر بەم پێودانگە هیچ کام لەو دوو میرنشینەی لەسەردەمی ژیانی (نالی) دا هێشتا لەفەرماندا مابوون هەڵگری گوتاری نەتەوەیی کوردیو پڕۆژەی ڕێنسانسی نەتەوەیی کورد نەبوون.

بەڵام سەرباری ئەوەی کە میرنشینی بابان هەڵگری گوتاری نەتەوەیی کوردی نەبووەو پەیوەست بووە بە ناوەندێتی دەوڵەتی عوسمانیو لەڕووی یاساو دەستورو شەریعەتی ئیسلامەوە لەڕووی دامەزراوی بەڕێوەبردنەوە دامەزراوی بەڕێوەبردنی خێڵایەتی بووە، بەڵام هێشتا میرنشینی بابان خاوەنی کەسێتییەکی دیاری خۆی بووەو لەدیارترین میرنشینەکانی کورد دەژمێردرێتوهەر لەسەردەمو لەسەروەختی فەرمانڕەوایی ئەویشدا شاری سلێمانی دروست کراوە کە لەپێشەنگی ئەو شارانەیە لە کوردستاندا کە خەسڵەتی شاریان هەیە، دروست بوونی سلێمانی لەسەردەمی میرنشینی (بابان)دا بەرەو ئەو لێکدانەوەیە سەرنجمان رادەکێشێ کە لەگەلأ دروست بوونی شاردا سەرەتایەکی سادەی پیشەسازی دەردەکەوێت، هەر لەبنەڕەتیشەوە سلێمانی وەك شار کە دروست بووە بەسروشتی خۆی لەئەنجامی گەشەی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردەواری لەو ناوچەیەدا دروست نەبووە. بەڵکو نەخشەی شارو چۆنیەتی دروست کردنی بیناو شەقامو بازاڕو ئاوو ئاوەڕۆ لەدەرەوەی کوردستان هێنراوە واتە پڕۆژەی بیناسازی دروست کردنی کوردستان لەبنەڕەتەوە بەرهەمی عەقڵی کوردی نەبووە. خواستی عەقڵی بیناسازیو ئەندازیاری لەدەرەوە بۆ بنیادنانی سلێمانی لەگەڵ خۆیدا سەرەتا سادەکانی پیشەسازی لەگەلأ خۆیدا هێناوە. هەر بەو پێیەش لەلایەك بنەمایەکی سادەی مەسەلەی هەستیاری نەتەوەیشی لەگەڵدا هاتووە. لەلایەکی ترەوە بنیادنانی سلێمانی وەك شارێکی هاوچەرخ کاریگەری لەسەر هەستی دانیشتوانەکەشی هەبووەو بەرەو هاوچەرخێتی پاڵی ناون

کەدروست بوونی ئاستێکی سادە لە هەستیاری نەتەوەیی لەم شارەدا بەتایبەتی لەنیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەیەمدا زیاتر رووی میرنشینی لەخێڵایەتییەوە بەرەو میرنشینی نەتەوەیی گۆڕیوە. دروست بوونی شاری سلێمانی بەو شێوەیەی لەسەرەوە باسکرا لە دوو لاوە کاریگەری لەسەر ناسروستی دروست بوونی هەستی نەتەوەیی کوردی لە قۆناغەکانی دواتردا هەبووە.

یەکەمیان لەبەر ئەوە ئەو هەستە نەتەوەییە لە (سلێمانی)دا هەر لەسەرەتاوە بەسروشتی دروست نەبووە، لە قۆناغەکانی دواتریشدا ئەوکاریگەرییەی پێوە دیار بووە تەنانەت تا ئێستاش لەڕوکەشدایە..و ناتوانێت شۆڕبێتەوە بۆ نێو رۆحی ئینسانی کورد چونکە سیفەتی سەرخانێکی خواستراوی هەیە، لەلایەکی تریشەوە ئەگەر ئەو خواستنە دەرەکیە لەگەڵ خواستنی عەقڵی بنیادنانی شاردا کاریگەری نێگەتیفی لەسەر پانتایی هەستو نەستی ئینسانی کورد نەبوایەو کۆمەڵگەی کوردەواری لەم ناوچەیەدا لە ئەنجامی گەشەی خۆیدا ئەو شارەی دروست بکردایە، ئەوا هەستی نەتەوەیی لە ئەنجامی گەشەی ناوخۆی خودی کۆمەڵگەی خێڵایەتی کوردیدا بەشێوەیەکی سروشتی دروست دەبوو، ئەودەمەش هەستی نەتەوەیی ڕەگو ریشەیەکی بەهێزتری دەبوو لە ڕووکەشدا نەدەمایەوەو بەڵکو هەر خۆی لە ناخی کۆمەڵایەتی ئینسانی کوردەوە هەڵدەقوڵاو لە سنوری هەستیشەوە دەگوازرایەوە بۆ سنوری هۆشیاری.

بەتێڕوانینی من دروست بوونی سلێمانی بەشێوەیەکی سیاسیانە کە دەرئەنجامی بڕیاری میرنشین بوو لەبری ئەوەی بە سروشتیو لەئەنجامی گەشەی کۆمەڵایەتی ناوچەکەدا بوایە بۆتە هۆی شێواندنی دروستبوونی هەستی نەتەوەیی کورد هەر لەیەکەم لەدایکبوونیەوە.

نالی وەك شاعیرێکی داهێنەری هەستیار هاوچەرخی ئەو قۆناغە مێژوویەی ژیانی سیاسیو کۆمەڵایەتی مێژوویی میر نشینی بابانو سلێمانییە. بەڵام ئەوەی گرنگە ئایا نالی لەژێر کاریگەری شارو گوشاری میرنشینیندایە یان بەشێوەیەکی تر جیهانبینینی شیعری نالی بەکاریگەری شارو ئامادەبوونی میر نشین لە سنووری شاردا بەرجەستە بووە یان بەپێچەوانەوە نالی وەك شاعیرێکی داهێنەر لەو دیوی سنوری شارو میر نشینەوە یۆتۆپیایەك دروست دەکاتو دەخوازێت میر نشینو شار بگەنە ئاستی ئەو یۆتۆپیا قەشەنگە ؟

نالی شاعیرێکی دیارو داهێنەری سنوری میرنشینی بابان بووە. بۆیە بە لەبەرچاو گرتنی ئەو مێژووە کە میرنشینی بابان فەرمانڕەوا بووەو ((نالی))یش لە لایەك شاعیرێکی دیارو لە لایەکی تریشەوە هەم مەلاو هەم سەر بەیەکێك لە خێڵە دیارەکانی سنوری بابان بووە ئەویش جافی میکایەڵییە لەبەر ئەوە ناشێت نالی لە بەرامبەر ئەو

میرنشینەدا بۆ لایەن بووبێت. کەواتە یان نالی لەگەڵ ئەو میرنشینە بووەو وەك شاعیری میرنشین خۆی نیشانداوە یان لە هەڵوێستی دژی سیاسەتو ستراتیژی میرنشین دا بووە. لەبەرهەمی شیعری (نالی)دا بەڵگەی شیعری بۆ دژایەتی کردنی میرنشین نادۆزینەوە بەڵام لەهەمان کاتدا ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات ئەگەر نالی لەگەڵ سیاسەتی میرنشین تەبا بووە داخۆ لەو ڕوانگەیەوە بووە کە میرنشینی بەنوێنەری باڵای نەتەوەکەی زانیوە؟ یان لەو ڕوانگەیەوە بووە کە نالی وەك مەلایەکی ئایینی بەو چاوە ڕوانیووێتی کە میرنشینی بابان لە سنوری (سلێمانی)دا نوێنەری راستەقینەی فەرمانڕەوایی ئیسلامی بووە؟ گەڕان لە دوای وەڵامی ئەم دووپرسیارەو پرسیارەکانی تریش ڕێگا خۆش دەکات بۆ دیاری کردنی ڕۆڵی (نالی) لە بنیادنانی پێڕەوی گوتاری مانەوەی کورددا.

دیارە گومان لەوەدا نیە کە نالی وەك شاعیرێکی پایە بەرز سەرچاوەی زانستو زانیاریو روناکبیری بریتی بووە لە کەلتووری ئیسلامیو هەر لە سایەی ئەو کەلتوورەشدا لە ناوچەیەکی دواکەوتووی کوردستاندا گەیشتۆتە ئەو پلە باڵایەی ئاستی ڕووناکبیری کە ئەنجام ببێتە یەکێك لە لووتکە دیارەکانی شیعری کوردی لەمێژووی کۆنو نوێدا. هەڵبەتە نالی وەك مەلایەکی ئایینی ئیلتیزامی بە گەوهەری ئایینەکەوە هەبووە، بەڵام ئایا ئەو ئیلتیزامە گەیاندویەتییە ئاستی تەماهی کردنو تواندنەوە لەرۆحی ئایینەکەدا یان سەرباری ئیلتیزامی تەواویش بەپرەنسیبو دەستوورەکانی ئیسلامەوە خودێکی زیندوو کە سیمای کەسێتی کوردیە هەرماوەو ئەویش بریتی بووە لە کەسێتی نالی کە هەنگاوی بەرەو دابڕان لە گەوهەری گوتاری سیاسی ئایینی ئیسلام ناوە؟ یان لە ئاڕاستەیەکی تردا نالی لەبری ئەوەی لەناو گەوهەری کەلتووری ئیسلامدا بتوێتەوە، داخۆ هەوڵیداوە گوتاری مانەوەی نەتەوەیی کوردو گوتاری ئایینی یەك بخاتو بەو پێیەش گوتاری ئایینی ئیسلام بە بەرژەوەندی دروست کردنەوەی کەسێتی تێکشکاوی کوردی بەکاربهێنێت؟

ئێمە پێشتر ئاماژەمان بۆ ئەوە کرد کە ناکرێت دوور لەبارو دۆخی کۆمەڵایەتیو مێژوویيو ئاستی ژیانی سیاسیو فیکری کۆمەڵگەی کوردەواری ئەو قۆناغەی کەنالی تێدا ژیاوە. وەڵامی پرسیارەکانی سەرەوەمان دەستگیرببێت. هەر وەك ئاماژەشمان بۆ ئەوە کرد کە نالی هاوچەرخی دوا قۆناغی میرنشینی بابان بووە کە میرنشینێکی خۆجێیایەتی کوردی بووەو هەستو هۆشیاری نەتەوەیی کوردیش وەك دەرئەنجامی سروشتی گەشەی کۆمەڵایەتی دروست نەبوون. دروست بوونی شاری سلێمانیش وەك شارێکی هاوچەرخ لە کۆتایی سەدەی هەژدەیەمداو بوونی بە پایتەختی میر نشین لە ئەنجامی گەشەی ئاسایی ژیانی کۆمەڵگەی

کوردەواری لەو ناوچەیەدا نەبووە، بەڵکو سلێمانی بە بڕیارێکی سیاسی میرانی بابان دروست بووە تا بیکەنە پایتەختی میرنشینەکەیان. هەر لێرەشەوە ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات ئایا بیرکردنەوە لە دروستکردنی سلێمانیو کردنی بە پایتەختی میرنشین بەرهەمی ئەقڵی کوردی خۆیەتی یان بە ڕێنماییو پێشنیاری دەرەوە بووە؟ ئایا نەخشەو بەرنامەی بیناسازی سلێمانی کە لە دەرەوە واتە لە ڕۆژئاوا قەرز کرا لە ئەنجامی ئەقلأو سەلیقە پێشکانی میرانی بابان خۆیان واتە (کورد)بووە یان ئەویش بە ڕێنمایی عەقڵی ئەوانی تربووە؟ ئەو پرسیارانە پێویستیان بە وەڵامی مێژووییو سیۆسیۆلۆژی هەیە کە من لێرەدا بەجێیان دەهێڵم لە لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆدا کە لەسەر (میرنشینی بابانو دوا قۆناغ لەگەشەی خێڵایەتی کۆمەڵگەی کوردی) هەوڵی دۆزینەوەی وەڵامی ئەو پرسیارانە دەدەین.
بەڵام ئەوەی جێگای خۆیەتی ئاماژەی بۆ بکەین ئەوەیە کە گوتاری میرنشینی بابان گوتارێکی خێڵایەتی بووە واتە هەستو هۆشیاری نەتەوەیی بەو شێوەیەی کەناسنامەی نەتەوەیی بوون بەخۆی ببڕێت دروست نەبووە. هەر لاوازیو نەبوونی ئەو هەستە نەتەوەییە وەهای کردووە کە میرنشینەکە لە ئەنجامی کێشەی نێوان سەرانی میرنشیندا هەرەس بهێنێت.
(نالی) ئەگەر هەستو هۆشیاری نەتەوەیشی بەهێز نەبووبێت ئەوا وەك کەسێکی ڕووناکبیری ئەو سەردەمەو وەك شاعیرێکی داهێنەریش هەستی بەوە کردووە کەچی پێویستە بۆ بەرژەوەندیو مانەوەی میرنشینو چیش دەبێتە هۆی هەرەس هێنانو لەناوچوونی هەر ئەو هەستکردنە وەهای کردووە لەئاستی هەر کارێکی پەسەندا دڵخۆشو خەنی بێتو زۆر جاریش ئەو هەڵوێستە دروستانەی میرنشین کار لە هەستی شاعیرانەی نالی بکەنو ئەو حاڵەتەش بگوازرێتەوە بۆنێو پانتایی دەقە شیعرییەکانی نالی، وەسف کردنی پاسەوانەکانی ئەحمەد پاشا سەرنجمان بۆ ئەوە ڕادەکێشێت کە ئەو یۆتۆپیایەی نالی لە خەیاڵی مەودا فراوانی شیعری خۆیدا دروستی دەکات کۆمارێکی نمونەیی بێتو ئەحمەد پاشا لە لووتکەی هەرەمی ئەو یۆتۆپیایەدا بێتو پاسەوانەکانیش سوپای پارێزەری یۆتۆپیاکە بن.

ئەم تاقمە مومتازە کەوا خاصەیی شاهن
ئاشوبی دڵی مەملەکەتو قەلبی سوپاهن.

گەرچی ئەولێکدانەوەیەی لە دیوانی (نالی)دا بۆ ئەم بەیتە کراوە جۆرێکی ترەو وشەی ئاشوبو قەلب وەها لێکدراونەتەوە کە تەنیا مانای ڕووکەشیان وەرگیراوە ئەویش لەبەر ئەوەیە وشە یان دێڕەکە بەجیاو بەبێ دۆزینەوەی دەلالەتەکانی لە سیاقی دەقەکەدا وەرگیراون. بەڵام لێکدانەوەی دروستی دەلالەتی ئەم قەسیدەیە ئەوەیە کە نالی لە

خەیاڵدا یان بەخەون یۆتۆپیایەك دروست دەكات‌و ئەو یۆتۆپیایەش مەملەكەتی بابانە ئەو مەملەكەتەش سوپایەكی دلێری لە گەنج‌و لاوان پێویستە تاپارێزراو بێت. ئەو سوپایەش لەدەوری میر كۆدەبنەوەو مەملەكەت دەپارێزن دەستەی ئەحمەد پاشا دەستەی چاپووكی ئەو سوپایەن كە گۆوكێپەی ناو جەرگەی مەملەكەتن‌و هەر خۆشیان هێزی بزوێنەری سەرجەم سوپای میرنشینی بابانن واتە ئەو یۆتۆپیایەی كە نالی بەخەیاڵ دروستی كردووە بەپێی ئەولێكدانەوانەی كە گوایە نالی لەسەردەمی ئەحمەد پاشادا لە سلێمانی نەماوەو دوای ئەوەی كە ساڵی 1839 ئەحمەد پاشا بۆتە میری بابان‌و لەم بارەیەوە مامۆستا جەمال بابان دەڵێت: ئەحمەد پاشا گەورەترین كوڕی سلێمان پاشا بوو ساڵی 1839 جێگای باوكی گرتەوە. ئەم میرە میرێكی لێهاتووو مەردبوو، جۆرێك لەدڵ ڕەقی تێدا بوو، ئارەزووی دروستكردنی سوپایەكی ڕێكو پێكی هەبوو كە بە نوێترین شێوە پێچەكی بكات.(6)

لێرەوە دەردەكەوێت ئەوەی نالی لەو قەسیدەیەدا بەرجەستەی دەكات بریتییە لە خەون یان بەرهەمی خەیاڵ كە ئەوەش لەگەڵ مێژوودا لێك دەدات، بەڵام دەلالەتی قوڵی ئەو قەسیدەیە لە سنوری ئەو یۆتۆپیایەدا دەدۆزرێتەوە كە سنوورە نادیارەكانی لەو دیوی سنووری داخراو ناسراوی مەملەكەتەكەی ئەحمەد پاشاوەیە. دەبێ ئەوەش بزانین سەرباری بوونی بەڵگەیەكی مێژوویی بۆ سەلماندنی بوونی ئەو سوپایە لەسەر وەختی ئەحمەد پاشادا، بەڵام ناشێت بڕوا بەوە بهێنین كە میرنشینێكی خۆماڵیەتی كوردی لەنیوەی یەكەمی سەدەی نۆزدەیەمدا دەستەیەكی وا نمونەیی لە سوپا هەبووبێت، دیسان ئەمەش بەڵگەی زیاتر بەهێزكردنی خەیاڵە ئەفسونگەرییەكەی (نالی) یە بۆ بنیادنانی یۆتۆپیایەك كە جێگای خەونە مەودا قووڵەكانی ئەوی داهێنەری تێدا ببێتەوە.

دەشێ لەپشتی ئەم قەسیدەوە جۆرێك لەهەستی نەتەوەیی هەبێت، بەڵام بە لێكدانەوەی ئێمە ئەمە تەنیا لەو ڕوانگەوەیە كە ئێمە خۆمان تا ئێستە وامان لە میرنشینی بابان ڕوانیووە كە هەڵگری گوتاری نەتەوەیی كوردە. خۆ ئەگەر ئێستە بەوردی سەیر بكەین‌و بگەڕێینەوە بۆ ئەو بۆچوونەی پێشتر گوتمان كە گوتاری میرنشین گوتاری نەتەوەیی كورد نییە. بەڵكو گوتاری خۆماڵیەتی كوردییە كە لە قۆناغێكدا توانیویەتی میرنشین دروست بكات. نالی لە دوو ڕوانگەوە یۆتۆپیای بابان دروست دەكات، پاسەوانەكانی ئەحمەد پاشاش وەك سوپایەكی نمونەیی وەسف دەكات.

یەكەمیان لەو ڕوانگەوەیە كە گوتاری نالی هاوشانی گوتاری میرنشینی بابانە نالیش وا دەڕوانێ كە بابان بەرزترین ئاستی گەشەی كۆمەڵایەتی كۆمەڵگەی كوردی دروستی كردووە. واتە لە تێڕوانینی

(نالی)یەوە میرنشینی بابان نمونەی باڵای فەرمانڕەوایەتی کوردەو دەبێ ئەمیش لەگەڵیدا بێت.

ئالێرەوە ماهیەتی گوتاری نالی لە مەسەلەی نەتەوایەتی ئاشکرا دەبێت ئەویش ئەوەیە لە چاوی دەسەڵاتو ستراتیژی میرنشینەوە کورد دەبینێ بۆیە ڕۆحی گوتاری نەتەوەیی نالی بەئەندازەی ڕۆحی گەشە سەندوی میرنشینی بابانە، ئەمەش وەڵامی ئەو پرسیارەمان بۆ ئاشکرا دەکات کە نالی نەیتوانیوە گوتارێکی نەتەوەیی مەودا فراوانتر لە گوتاری سیاسی میرنشینی بابان دروست بکات، هەر لێرەشەوە ئەوە دەردەکەوێت کە گوتاری سیاسی میرنشین نەخشە ڕێژی گوتاری نەتەوەیی نالی دەکات کە ئەگەر لەڕوانگەی ڕێنسانسی نەتەوەییەوە بڕوانینو شێوازی گەشەی کۆمەڵایەتیو بەو پێیەش گەشەی فیکریو رووناکبیری سروشتی بێت دەبێ گوتاری نەتەوەیی نالی سنووری گوتاری سنوورتەسکی میرنشینی بابانی تێك بشکاندایەو بپەڕیایەتەوە بۆ هەموو جوگرافیای نەتەوە.

لەلایەکی ترەوە نالی کە وێنەیەکی یێتێپیایانەی پاسەوانەکانی ئەحمەد پاشا دەکێشێت دەشێ هیچ مۆتیڤێکی هەستی نەتەوەیی بوونی نەبێتو نالی وەك بەشێك لە ئیدارەی دەوڵەتی ئیسلامی لەمیرنشینی بابان بڕوانێتو هەر کارێکی پەسەندو دیمەنێکی سوپایی بەهێز لە سنوری میرنشینی (بابان)دا بەشانو شکۆی دەوڵەتی ئیسلامی بزانێتو میریش بەو جێنشینە دڵسۆزە بزانێت کە وەڵامی خۆی بۆ ناوەندی (فەرمانڕەوایی) بەجوانی جێ بەجێ دەکات. لێرەدا مەبەستمان کەمکردنەوەی تێڕوانینی نالی نییە، چونکە دەشیا نالی لەم ڕوانگەیەشیانەوە بنیادی پڕۆژەی پێکهێنانی گوتاری نەتەوەیی کوردی بنایە کە ئەمیان جێ دەهێڵین بۆ دواییو جارێکی تر بۆی دەگەڕێینەوە بەتایبەتی کە باسی هۆی کۆچ کردنی نالیو نەگەڕانەوەی بکرێت.

یەکێك لەشیعرە دیارەکانی نالی کە تائێستە ئەوانەی لەسەر (نالی)یان نووسیووە جگە لە گیوی موکریانی ئەوانی تر بە بەڵگەی هەستی کوردایەتی نالی دەزانن من پێم باشە لەمیانەی خوێندنەوەی شیعرەکەوە ئەو بڕیارە بدەین. نەك بە بوونی وشەی کوردو کوردی ئیتر وەها تێبگەین ئەوە نالی گوتاری مانەوەی کوردی بنیادناوە. هەر لە بنەڕەتیشەوە بۆچوونەکەی گیو مایەی قسە لەسەرکردنە. چونکە ناکرێت تۆ وەك پێویست داوای شتێك لە شاعیر بکەیت کە لەڕووی گەشەی کۆمەڵایەتییەوە کۆمەڵگە نەگەیشتبێتە ئەو ئاستە. لە بنەڕەتیشەوە بەراوردکردنی نالی لەو قۆناغەدا لەڕووی بنیادنانی گوتاری نەتەوەییەوە بەشاعیرانی فارسو عەرەب کارێکی نادروستە چونکە هەریەکە لەو نەتەوانە مێژوویەکی ئامادەو کەلتورێکی ئامادەی پێشتریان هەبووە، بەڵام بەگوێرەی نالی ئەو زەمینە ئامادەیە بوونی

نەبووە.
نالی دەڵێت:

تەبعی شەککر باری من، کوردی ئەگەر ئینشا دەکا
ئیمتحانی خۆیە مەقصودی لە (عمدا) وادەکا
یا لە مەیدانی فەصاحەتدا بە میپلی شەە سوار
بێ تەئەممول بەو هەموو نەوعە زوبانی ڕادەکا
کەس بەئەلفازم نەڵێ خۆ کوردییە خۆ کردییە
هەر کەسێ نادان نەبێ خۆی تالبی مەعنا دەکا
بێتە حوجرەم پارچە پارچەی موسوەدەم بکرێ بەڕێح
هەرکەسێ کوتاڵو پارچەی بێ بەدەڵ سەودا دەکا
شیعری خەڵقی کەی دەگاتە شیعری من بێ نازکی؟!
کەی لەدیققەتدا پەتك دەعوا لەگەڵ هەودا دەکا؟!)

نالی لێرەدا بەیانی ئەوە دەکات کە ئارەزووی ئەوەی هەیە بە کوردی شیعر بنووسێت. لێرەشدا یان ئەوەتا نالی لەپێش ئەم شیعرەدا شیعری بە کوردی نەنوسیووەو ئەمە یەکەم ئەزموونیەتی، یان خودی ئەم شیعرە وەڵامە وەك لە دیوانی (نالی) دا هاتووە(7) بۆ کەسانێك ڕەخنەی ئەوەیان لە نالی گرتووە کە بەکوردی شیعر دەنووسێ. بەهەرحالأ ئەمەیان هێندەگرنگ نییە. بەڵکو ئەوەی گرنگە ئەو جیهانبینییەیە کە لەپشتی دەقەوە وەستاوە.
ڕاستەو خودی بکەر لەشیعرەکەدا کە خودی (نالی) یە لە کاردانەوەیەکدا هەڵوێستی خۆی دەردەبڕێتو ئەو هەڵوێستەش دوو ئاڕاستەی هەیە کە لە ئەنجامدا یەك دەگرنەوە. یەکێك وەسف کردنی توانای خۆیەتی کە چۆن یاری نێوان زمانەکان دەکاتو لەو بوارەشدا زمانی کوردی کەتا ئەوکاتە جگە لە شێوازی فۆلکلۆری شیعری نەگەیشتۆتە ئەو ئاستە باڵایەی بەکارهێنانی کە نالی بەکاری هێناوە بەتایبەتی کە نالی شێوازی شیعری لێرەدا مەبەست عەروزو هونەرەکانی تری شیعری عەرەبیو فارسییە لە کوردیدا بەکاردەهێنێت کە ئەوەش خاڵێکی لاوازە لە ڕووی گوتاری نەتەوەییەوە.
ئاڕاستەی دووەم وەسف کردنی توانای داهێنانی خۆیەتی کە لەپرۆسەیەکی بەراوردکاریدا بەرهەمی خۆی لە لووتکەدا دەبینێت کاتێ بەراوردی دەکات بە بەرهەمی شاعیرانی تر، ئەم دوو حاڵەتەش هەر لەپێناوی سەلماندنی شاە سواری خۆیدایە لەبواری (داهێنان)دا، بەڵام دەشێ وای لێك بدەینەوە لەبنەڕەتەوە بۆشایییەکی مێژووییو کەلتووری لەپشتی ئەو بۆچوونەی (نالی)یەوە دەردەکەوێتو ڕاستیەکەشی ئەوەیە کەپێش ئەو لەمێژووی کوردا پانتاییەکی گەورەی بێکردارلەڕووی داهێنانو بگرە نووسینیشەوە هەبووە بۆیە نالی وەك

یەکەم کەسی داهێنەر بەیانی شۆڕشەکەی خۆی دەکات کە لە نووسینی شیعردا گەوهەری بەیانکردنەکەی نالیش هەڵوێستی کەسێکە کە دەیەوێت ڕێی خۆی لە مێژوویەکی بێ کردار وەك بکەرێکی خاوەن کرداری ڕووداو دروست کەر نیشان بدات. هەر لێرەوە گرنگی ڕێی نالی دەردەکەوێت کە لەمێژووی ئێمەدا دەیەوێت لە ڕێگای داهێنانەوە بەزمانی کوردی لە پانتاییەکدا کە بکەری تیا دروست نەبووە ئەم خۆی ببێتە بکەر. دیارە ئەوەش تەنیا بریتی نییە لەکارێکی تاکە کەسیو چیتر لەدوایەوە هیچ هەنگاوێکی تر نەنرێت. بەڵکو بەپێچەوانەوە نالی لەو شۆڕشەیدا بنەمای پڕۆژەیەك دادەنێت کە دەتوانین بڵێین هەنگاوی یەکەمە بۆ گەڕانەوە بۆ زمانی نەتەوە با نالی ئەو هەنگاوەشی لەژێر کاریگەری مۆتیڤی هەستی نەتەوایەتیشدا نەنابێتو سەرچاوەکەی بریتیبێ لە گەڕانی خودێکی داهێنەر بەدوای ئەزموونی نوێدا نالی لە هەڵوێستی ئەزموونگەرانەی داهێنانی شیعریدا ڕێگای لەوە کەوتبێت عەروزی عەرەبیو شێوازی شیعری فارسی بەزمانی کوردی لە نووسینی شیعردا بەکار بهێنێت، بەڵام ئەنجام هەر بەوە دەگات کە نالی زمانی نەتەوایەتی دەکات بەزمانی شیعر. چونکە یەکێك لە توخمەکانی گوتاری نەتەوەیی بریتییە لە زمان. بەڵام نالی ئینقلابێك بەسەر شێوازی شیعری کوردی پێشتردا دەکات کە بەکێشی پەنجە یان فۆلکلۆری کوردی بوو ئەوەش لەگاتاکانەوە وەرگیراوە کە ڕەسەنایەتیەکی کوردی هەیە. (نالی) لەو هەڵوێستەشدا زیاتر بنەماکانی گوتارەکەی بەهێز دەکاتو هەر لە سنووری وشەدا نایهێڵێتەوە ئەگەرچی بە چەمکی (بارت)وشەی خۆی فیکرە. بەڵکو قووڵ دەبێتەوە بۆ مانا واتە بۆ مەبەست لە بەکارهێنانی ئەو زمانە کاتێ دەڵێت:

کەس بەئەلفازم نەڵێ خۆ کوردییە خۆ کردییە
هەر کەسێ نادان نەبێ خۆی تالیبی مەعنا دەکا

ئەگەر سەرنجی ئەو دەلالەتە بدەین لەپشتی ئەم دوودێڕەوە وەستاوە ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە نالی لە دوو ئاستدا هەست بە کەمێتیو نا ئامادەبوون دەکات. ئاستی یەکەم (کەس بەئەلفاقم نەڵێ خۆ کوردییە) وشەی (خۆ) لێرەدا دەلالەتی جۆرێك لە دڵنیا کردن هەڵدەگرێت کە ئەویش دڵنیاکردنێکی نێگەتیڤە، چونکە ئەو بۆچوونە لە پشتیەوە وەستاوە کە کوردی لە ئاستێکی نزمدایەو دەشێ ئەوانی تر بڵێن ئەو زمانەی کە ئەو شیعری پێ دەنووسێت لەو ئاستەدا نییە بۆکارێکی وەها بشێو داهێنەرێك بەکاری بهێنێت. هەر لێرەوە جۆرێك لە بێ بەهاکردنی ئەو کارەی نالی دەردەکەوێت، بەڵام ئەوانەی کە بکەری نادیارنو پێیان وایە کە ئەو زمانەی نالی بەکاری دەهێنێ بۆ شیعر نوسین

زمانێکی بێ بەهایە (چونکە کوردی)یە ئەوانە کێن؟ داخۆ هەر کوردن یان ئەو بکەرانەن کە زمانو کەسێتی کوردیان لە رابردوودا تێکشکاندووە؟ یان دەشێ هەر لەبنەڕەتەوە کەسانێکی وەها بوونیان نەبووبێت، بەڵام نالی لە ئەنجامی گومان کردنیدا لە سەرکەوتنی خۆی لەکارێکی لەو جۆرەدا ئەودڵێیە فڕێ بدات، بەواتایەکی تر دەشێ نالی خۆی لە حاڵەتی هەستکردن بەلاوازیو نزمی ئاستی زمانی کوردیدا لەوکاتەدا لەلاوەعیدا ئەوە دروست بووبێت کەلەبەر ئەوەی زمانی کوردی ئەو ئامادەبوونەی زمانی عەرەبیو فارسی نییە دەشێ ئەم بکەوێتە بەرهێرش کاتێ بەکوردی دەنوسێت. ئەمەش دەمانگێڕێتەوە بۆ ئەو بۆچوونەی کە نالی لەگەڵیان بەدوای ئەزمووندا کوردی بەکار هێناوە، ئەگینا ئەگەر لەسەر بنەمای ئامادەبوونی هەستی نەتەوەیی بوایە نەدەگەیشتە ئەو حاڵەتە شلۆقە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەم بۆچوونە لەبەهای پڕۆژەی نالی کەم ناکاتەوە چونکە بەپێی ئەم لێکدانەوەیە کەسێتی داهێنەرانەی مەزنتر دەبێت. چونکە داهێنەر بەردەوام بەگومانو دوودڵییەوە دەڕوانێتە کردەی داهێنانو ناتوانێت بە دڵنیایی بژیو مامەڵە لەگەڵ بابەتی داهێناندا بکات، کەسییەتی نالی لە پشتی ئەم شیعرەوە کەسێتییەکە ناتوانێت بگات بە یەقین. بەڵکو بەپێچەوانەوە بەردەوام لە ئەزمووندایە، لە هەر ئەزموونێکیشدا لەبەرامبەر ترسی سەرنەکەوتندا ڕادەوەستێت. نالی دەترسێ ئەزموونی بەکوردی نوسینی سەرکەوتن بەدەست نەهێنێت بۆیە پێش وەختە دەڵێ من لە سنووری مەئلووفی بنیادنانی شیعر نووسین دەرچووم، شێوازێکی نوێم بەرهەم هێناوە بەزمانی کوردی دەشێ ئێوە بکەونە سەنگەری دژایەتی کردنمەوەو ئەزموونەکەم رەت بکەنەوە. ئەم هەڵوێستەی نالی ناڕاستەوخۆ لێی دەدوێ حاڵی هەموو ئەزموونێکی نوێیە، چونکە بەردەوام نوێخوازیو تازەکردنەوە دەکەوێتە بەرهێرشی کۆنە پارێزانو تەقلیدییەکان، کەواتە هەڵوێستی نالی هەڵوێستی تازە گەڕێکە کە لە خەمی بنیادنانی ئەزموونی نوێدایە.

کاتی نالی لە ئاستی دووەمدا دەڵێت (کەس بەئەلفازم نەڵێ خۆکوردییە). ئەگەر سەرنجی وشەی (خۆ) بدەین سەرباری ئەوەی لەباری یەکەمدا جگە لە (خود) کە ئەویش مانای بکەری دروستکەری ئەو ئەزموونەیە لەهەمان کاتدا ئیحای جۆرێك لە دڵنیایی دەدات. لێرەدا نالی جارێکی دی بە بکەری نادیار کە دەشێ ئامادەبونیان هەبێت یان ئامادەبوونیان نەبێتو نالی لەحاڵەتی ترسدا بەرامبەر بە ئەزموونەکەی لە خەیاڵی خۆیدا ئەو بکەرە دژەی دروست کردبێت دەڵێت گلەیی ئەوەم لێ مەکەن کەمن لە ئەزموونی سەربەخۆی خۆمدا بەناڕاستەیەکی جیاواز لە شێوازی مەئلوف دەنووسم. واتە لێرەدا نالی جارێك بەهانە بۆ بوونی سەربەخۆیی بۆ ئەزموونی نوێ

دەهێنێتەوە جارێکی دی بانگەشە بۆ (گەورەیی) خۆی دەکات کە بۆتە خاوەنی ئەزموونو کرداری دروست کردووە، واتە نالی دەیەوێت بڵێت من شاعیرێکی سادە نیم تەنیا لە سنوری مەئلوفو تەقلیدا بجوڵێمو بەرهەم بهێنم، بەڵکو دەیەوێت بڵێ من خاوەنی کردارم.

کرداری نوسینی ئەو ئەزموونە شیعرییە بە کوردی لەلایەن منەوە ئەنجام دراوە، هەرلێرەشەوە ئەوە دەردەکەوێت کە نالی تەنیا لەو سنوورەدا نامێنێتەوە کەوەك (ئەفرێندراو) لێی بڕوانرێت، بەڵکو نالی دەبێتە (ئەفرێندەر) ئەمەش قۆناغێکە کە مرۆڤ تیایدا دەگات بە ئاستی بوون هەر ئەوگەیشتنەشە بەحاڵەتی بوون ناوی نالی گەورەو مەزن کردووەو لە بنەڕەتیشەوە نالی لەدوای گەیشتن بە (بوون) دا دەگەڕێت.

لەلایەکی ترەوە نالی هاوشانییەك لەنێوان (خۆ کوردییە)و (خۆ کردییە)دا پێك دەهێنێت کە ئەگەر خود لە بەشی دووەمدا کە بکەرێکی کردار دروستکەرە کەسێتی کورد بوایە ئەوا مانای ئەوەمان دەست دەکەوت کەکردەی ئەو بکەرە لە پێناوی بە کوردی کردندا دەبوو بەشێوەیەکی گشتی. بەڵام لێرەدا بکەری دروستکەری کرداری بەکوردی نوسین تەنیا نالی خۆیەتی لەم حاڵەتەشدا (کوردی) تەنیا بریتییە لە ئەزموونی شیعر نوسینی نالی. بەواتا لێرەدا دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە خودی کردار دروست کەر واتە بکەر نەبۆتە کەسێکی نەتەوەیی کوردو بەرهەمی کردارەکەش کە بەکوردی نوسینە نەبۆتە بەرهەمی هەستو هۆشیاری کورد، هەر لەبەر ئەوەیە ناکرێت بۆ چەندو چوون ئەم شیعرەی نالی بەگەوهەری گوتاری مانەوەی کورد دابنێین، ڕاستە نالی بە کوردی نووسیویەتیو باسی لە مەئلوفیەتی زمانی کوردی بۆ شیعر نوسین دەکات، بەڵام ئەگەر هەستێکی سادەی کوردایەتیش لای نالی ئامادەبوونی هەبووبێت ئەوە نەگەیشتۆتە ئاستی پێکهێنانی گوتار.

هەر بۆیە من وای بۆدەچم کە نالی وەك ئەزموونگەرێك کە بەدوای نوێدا دەگەڕێت ڕێگای لە ئەزموونی بەکوردی نووسین کەوتووە، هەڵوێستیشی بەرامبەر بەو بکەرە نادیارەی کە گوایە لە هەڵوێستی دژی ئەزموونەکەی ئەمدایە زیاتر ئەم ئەزموونە بەهێزدەکات. ئەو حاڵەتەی کە تیایدا نالی وای نیشان دەدات کەسانێك هەن دژی بەکوردی نوسینەکەی ئەمن، حاڵەتێکە نالی بەگومان پێی دەگات. یان لە سنووری خەیاڵدا ئەو حاڵەتە دروست دەکات. خۆیشی وایدەبینێت کە ئەوەی ئەم ئەنجامی دەدات دەرچوونە لە سنووری مەئلوفو حاڵەتی باو بۆیە گومانی ئەوە دەکات کە دژایەتی دەکرێت، بەڵام هیچ سیمایەکی ئەو دژایەتی کردنە نە لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا پەیوەست بەو قۆناغەی نالی تیا ژیاوە بەڵگەی بۆ دەدۆزرێتەوە، نە لە مێژووی سیاسی (میرنشینی بابانیش)دا دژایەتی کردنی ئەوانەی تیا باسکراوە کە بە

کوردی نوسیویانە لە پێش هەموویانەوە نالی..

بەتایبەتی بۆ ئەوسەردەمە لەبەر ئەوەی هەستی نەتەوەیی نەتەوەکانی تریش هێشتا لاواز بووە هێندە بەگرنگ لە مەسەلەی بەکارهێنانی زمان نەڕوانراوە، خۆ ئەگەر رەخنەیەکیش هەبووبێت ئەوا پێم وایە لەوە زیاتر نەبووە کە هەندێ کەس پێیان وابووبێت کە داهێنان دەبێت بەزمانی دەسەڵات بێت، زمانی دەسەڵاتی ئەدەبیش لەو مێژووەدا زمانی عەرەبیو فارسی بووە سەرباری ئەوەی میرنشینی بابان ناڕاستەوخۆ سەر بە ناوەندێتی دەسەڵاتی عوسمانی بووە. بەهەر حالأ لێرەدا مەبەستمان ئەوەیە ئەو گازەندەیەی نالی بەرامبەر بەوانەی کە لایان وایە زمانی کوردی بۆ داهێنانی گەورە نابێت ناتوانێت ببێتە بەڵگەیەکی بەهێز بۆ لایەنگرێتی حساب کردنی بە بەرهەمهێنی گوتاری نەتەوەیی کوردی، بەڵکو دەشێت ئامادەبوونی ئەزموونی نالی (لە شیعری کوردی)دا لە ڕوانگەی گوتاری نەتەوەییەوە وا دابنرێت کە هەندێ لە بنەماکانی بنیادنانی ئەو گوتارەی بەرهەمهێناوە.

دیسان ئەو بەڵگەیەی کە زیاتر بۆ بەرهەم هێنانی گوتاری کوردی لە شیعری (نالی)دا تائێستە دەهێنرێتەوە چامە بە ناوبانگەکەیەتی کە لەئاوارەییەوە بۆ سالمی شاعیری دەنێرێت و بەگشتی پرسیار کردنە لە بارەی سلێمانیو سنووری میرنشینی بابانەوە لە دوای هەرەسی میرنشین. نالی لەم قەسیدەیەدا وێڵی دوای دۆزینەوەی وەڵامە، بەدوای یەقیندا دەگەڕێت، یەقینی مانەوەی (شار) وەك خۆی، یان یەقینی وێران بوونی هەموو شتێك لەدوای ڕووخاندنی میرنشین.

نالی لە قەسیدەی (قوربانی تۆزی ڕێگەتم ئەی بادی خۆش مرور) گێرانی بۆ رابردوویەك دەڵێت کە لە تێڕوانینی ئەوەوە رابردوویەکی نمونەیی زیندوی باڵایەو لە خەیاڵی ئەمی شاعیردا بەرزترین نمونەیە، ئەو نمونەیەش میرنشینی بابانە، ڕاستە لەدەست چوونی ئەو میرنشینە سەرباری ئەوەی دەسەڵاتێکی سنورداری ناوچەیی بووە، بەڵام زیانێکی گەورەبوو لەکورد، چونکە دەشیا خوێنو دەمارگیری خێڵایەتی(8) بڵند ببوونایەو بگەیشتنایەتە ئاستی گەیشتن بە بەرزترین ئاستی رۆح، واتە رۆحی کۆمەڵگە، کە ئەوەش بەرزترین ئاستە کە گوزارشت لە ماهیەتی رۆحی کۆمەڵایەتیو عەقڵ بکات دەوڵەتە(9) بەڵام ئێمە پێشتر ئاماژەمان بۆ ئەوە کرد کە میرنشینی بابان میرنشینێکی خێڵایەتی بووەو بەوپێیەش خاوەنی گوتاری نەتەوەیی نەبووە، خەمی نالی لەم قەسیدەیەدا خەمی هەرەسی ئەو میرنشینەیە. جا لێرەدا ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات داخۆ نالی لەو ڕوانگەیەوە نیگەرانە بەرامبەر بە ڕوخاندنی میرنشین کە نوێنەری کورد بووە؟ یان لەژێر کاریگەری وەلائی خۆیدا بۆ میرنشین لەو روانگەیەوە کە خۆی وەك شاعیری

میرنشین بینیووە هەڵوێستی نواندووە؟ لە هەر بارێکیاندا بێت دەلالەتی هەستی نیشتمانپەروەرێتی نالی دەردەکەوێت. بەڵام ئەوەی زیاتر بە تێڕوانینی ئێمە لەڕاستییەوە نزیکە ئەوەیە نالی لەبەر لەدەست چوونی شوێنو مەقامی خۆی بەهۆی لەنێو چوونی میرنشینەوە نیگەرانە.

لەلایەکی تریشەوە نالی لەتاراوگەوە بۆ زێدی خۆی دەگری ئەمەش جۆرە حاڵەتێکە کەزۆربەی کات پێوەندییەکی ئەنتێلێژیانە دەوری تێدا دەبینێ نەك هەستی نەتەوەیی، جیابوونەوەو پەرت بوون لە زێدو شوێنی لەدایك بوونو گەورەبوون بریتییە لە جیابوونەوەو پەرت بوون لەمێژوو، لە رابردوو، لە بیرەوەرییەکان، بەتایبەتی ئەگەر مرۆڤ لەو رابردووەدا خاوەنی یادەوەری خۆش بێت، لێرەوە دەشێ لاواندنەوەی سلێمانی لەلایەن (نالی)یەوە زیاتر لە ژێر کاریگەری بیرەوەرییەکانی رابردوودا بێت، لەگەڵ هەست کردن بەغوربەتدا، غوربەتی خاكو ئاوو کانیو چیاو دارستان، غەریبی کەسو کارو برادەرو ناسیاران، لای نالیش غەریبی کۆڕی پیاو ماقوڵانو میرو دیوەخانی میرو سەیرانو سەفای سلێمانیو دەورو بەریەتی، نالی لە ئەنجامی یەك گرتنەوەی ئەم دوو حاڵەتەی سەرەوەدا گۆرانی بۆ سلێمانی دەڵێت، لە دوورەوە بست بەبستو شوێن بەشوێنی دەلاوێنێتەوە. ئەگەر نالی خاوەنی هەستیارییەکی نەتەوەیی بەهێز بوایە لەچاوی میرنشینی بابانەوە سەیری کوردی نەدەکردو هەرەسی میرنشین بەو شێوەیە بۆ هیوای نەدەکرد کە جارێکی تر سەرنەکاتەوە بە وڵاتدا. راستە لە ڕووی جیهانبینی شیعرییەوە شاعیرێکی هێجگار داهێنەرو مەزنەو لەڕیزی ئەو شاعیرە دەگمەنانەیە کە توانیویەتی جیهانبینی گەردوونی بنیادبنێ، بەڵام لەڕووی بنیادنانی گوتاری نەتەوەییەوە دەتوانین بڵێین جگە لەچەند بنەمایەکی ئەو گوتارە نەگەیشتۆتە ئاستی فۆرمەلەکردنی گوتاری نەتەوەیی کوردی، نالی لە سنورێکی سادەو ڕووکەشدا کە ئەویش سنووری هەستە لەو گوتارە نزیك بۆتەوە، دیارە گومانی تێدا نییە کە ناشێت گوتاری کوردی بەبێ بەرهەم هێنانی فیکری کوردی بەرهەم بێت، یان سادەتر بڵێین بەبێ بەرهەم هێنانی جیهانبینی فیکری بەرهەم نایەت، ئەویش لە ئەنجامی ئیش کردن لە نێو مێژوو، کەلتوورو رەمزو هێماکانی کورددا یان لەنێو فانتازیای کوردیدا بەرهەم دەهێنرێت. ئێمە لێرەدا مەبەستمان ئەوەنییە نالی بخەینە بەردەم دادگایی کردنەوە کە بۆچی بەوشێوەیە کاری نەکردووە گوتاری نەتەوەیی بەرهەم بهێنێت، نەخێر، بەڵکو مەبەستمان زیاتر تیشك خستنە سەر ئەوبۆچوونەیە کە پێشترو بە تەواوەتیش لەساڵی (1991)دا دەرمان بڕیبوو کە نالی هەڵگری گوتاری نەتەوەیی کوردییە کە ئەو

گوتارەشمان بەگوتاری مانەوە ناو بردبوو، دیارە ناکرێت کردەی داهێنانو ئەزموونی داهێنانی شاعیرێکی دیاری وەك نالی بەپێی ویستی ئێمە لێك بدرێتەوە یان ئەو گوتارە بەرهەم بهـێنرێت کە ئێمە پێمان خۆشە.

بەهەرحالأ قەسیدەی (قوربانی تۆزی ڕێگەتم..) نابێتە بەڵگەی سەلماندنی جێگا کردنەوەی نالی لەسنوری بەرهەمهێنەری گوتاری نەتەوەیی کوردیدا، بەڵکو بەڵگەی حاڵەتی(نۆستالیجیا)ی شاعیرە بۆ زێدی خۆی کە ئەوەش جۆرێکە لە پاشەکشە یان بێ ئومێدانە سەیرکردنی ڕووداوەکانە، بە واتایەکی دی لەحاڵەتی (نۆستالیجیا)دا بکەرێتی دروست نابێت، مەبەستمان لە بکەرێتی دروستکردنی جووڵەو ڕووداوە، چونکە گوتاری نەتەوەیی بکەرێکی خاوەن کردار دروستی دەکات بەتایبەتی لەمێژووی کورددا چونکە بەرهەم هێنانو بنیادنانی گوتاری کوردی بەجۆرێك لە خۆسەلماندنو لە رووداوەستان دەگاتە ئەنجام، بەڵام لەم قەسیدەیەدا نالی نەك ناتوانێت بکەرێکی خاوەن کردار پێشکەش بکات بەڵکو حاڵەتی لاواندنەوەو نۆستالیجیا بۆ زێدو شوێنی ژیان ڕاستەوخۆ سیمای بەرکارێکی بەرهەمێنی دەقەکە نیشان دەدات، شاعیر مەگەر تەنیا لەڕوانگەی بەرهەم هێنانی دەقەوەکەوە بکەربێت واتە لە سنوری بەدەقکردنی ئەوەی لە ناخیدایەو بەدەستیەوە دەتلێتەوە. جگە لەوە ئەگەر شاعیر پێشتر توانیبێتی بکەرێکی سادەو لاوازبێت لەسەر زێدی خۆی کاتێ لە ڕووی ئەوانەدا دەوەستێ دژی بەکوردی نووسینن، ئەوا لەم قەسیدەیەدا ئەو حاڵەتە لاوازەی بکەرێتی لە دەست دەدات، هەر ئەوەشە وەهای لێ دەکات کە جارێکی تر نەگەڕێتەوە سەرزێدی خۆی چونکە دڵنیابووە کە دوای میرنشینی بابان ئەمیش بوونی هیچ مانایەکی نییە لە شارو شوێنەواری میرنشیندا، هەر لێرەشەوە ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدا نالی ئەگەر هەستێکی نیشتمانی بەهێزی هەبوو بۆچی پشتی لە نیشتمان کردوو جارێکی تر بۆی نەگەڕایەوە؟

مەسەلەی کۆچ کردنو نەگەڕانەوەی نالی لەلایەك دەشێ ببەسترێتەوە بە روخاندنی میرنشینی بابانەوە، چونکە نالی شاعیرێکی تەباو کۆك بووە لەگەڵ میرانی بابانداو گوتاری میرنشینو گوتاری نەتەوەیی نالی یەکیان گرتۆتەوە، لەبەر ئەوە کاتێك نالی دەچێت بۆ حەجو دواتر کە هەواڵی هەرەسی میرنشین دەبیستێ ئیتر هیچ ئومێدێکی گەڕانەوەی نامێنێت چونکە ئەو نموونە باڵایەی کە ئەو ئومێدی پێ سپاردبوو واتە میرنشینی بابان هەرەسی هێنا. ئەمە ئەو لێکدانەوەیە بووە هۆی نەهاتنەوەی نالی بۆ سلێمانی ئەگەر نالی شاعیری میرنشین بووبێتو

هیچ درزێك لەنێوان گوتاری نالیو گوتاری میرنشیندا نەبووبێت، بەڵام لێکدانەوەیەکی تریش هەیە بۆ هۆی کۆچ کردنو بەتایبەتیش نەگەڕانەوەی نالی بۆ سلێمانی. مامۆستا (مەلا کەریمی مودەریس) دەڵێت، نالی موریدی تەریقەتی نەقشبەندی بوو(10) جا ئەگەر بتوانرێت بە بەڵگە ئەوە بسەلمێنرێت، ئەوا من پێم وایە نالی بەردەوام لەگەڵ (میرانی بابان)دا لە حاڵەتی ناتەباییو ناڕێکیو هەندێ جاریش ئاشت بوونەوەدا بووە، هەمان شێوەی پێوەندی نێوان مەولاناخالیدی رابەری تەریقەتی نەقشبەندیو میرانی بابان. لێرەوە نزیکییەك لەنێوان گوتاری نەقشبەندێتیو گوتاری نەتەوەیی نالی لە شیعردا دەردەکەوێت، کە هەرچۆن تەریقەتی نەقشبەندی مەیلی گەڕانەوەی بۆ نێو مێژوو و کەلتوری کوردی هەبووەو دەشیا گوتاری نەتەوەیی کوردیو گوتاری ئایینی لەڕێگای تەقسەکانی تەسەوفەوە تێکەڵ بکاتو نەقشبەندێتی ببوایەتە پڕۆژەی زیندوو کردنەوەی کەسێتی نەتەوەیی کوردو بنیادنانی پڕۆژەی زیندوکردنەوەی رێنسانسی رۆشنبیری کوردی ئەنجام بدایە هەمان شێوە گوتاری نەتەوەیی لاوازی نالیو رۆحی بەرەو دابڕانی تەریقەتی نەقشبەندی یەکگرتنەوەیەك لەنێوانیاندا هەبووبێتو، نالی لایەنگری مەولاناو تەریقەتەکەی بووبێتو رۆشتنیشی بۆ حەجو نەگەڕانەوەشی لەژێرکاریگەری هەمان ئەو هۆکارانەدا بووبێت کە مەولانایان ناچاری وڵات بەجێ هێشتن کردو ڕێگاشیمان نەدا پەیامەکەی بەئەنجام بگەیەنێت، بەڵام ئەمانەی لێرەدا باسمان کردن تەنیا گریمانی بۆچوونن لەڕوانگەی ڕوانینە شوێنی گوتاری ئەدەبی نالییەوە، هەر لێرەشەوە زیاتر ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە نالی نەیتوانیووە گوتارێکی تەواوی نەتەوەیی بنیادبنێت بەڵام هەندێ لەتوخمەکانی ئەو گوتارەی بەرهەم هێناوە.

لەکاتێکدا دەشێ هاوشێوەیەك لەنێوان کۆچ کردنی نالیو مەولانا خالیدی رابەری تەریقەتی نەقشبەندیدا هەبێتو وەك ئاشکراشە نالی هاوچەرخی سەردەمی کێشەو ململانێو ناکۆکی نێوان ئەو دوو تەریقەتەیە. دیسان هەر لێرەوە ناکرێت وای بۆ بچین نالی لەو کێشەیەدا بێ لایەن بووبێت، بەتایبەتی کاتێ مامۆستا مەلا کەریم پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت کە نالی موریدی تەریقەتی نەقشبەندی بووە، گەرچی بە بەڵگەی شیعری ناتوانرێت ئەم بۆچوونە بسەلمێنرێت، بگرە نالی لە کۆمەڵێ شیعردا بەدژی سۆفیو ژیانی سۆفیەکان قسەدەکات، ئەوەتا دەڵێت:

(بەزمی هەژارە، قەلفێی ئەغیارە، دەوری گوێ
صۆفی! بڕۆ، مەبە بەدڵك، تۆ لە ئێمە نیی!)

بەڵام من وای بۆ دەچم نالی خۆی لە ئاستی میرانو رابەرانی تەریقەتدا بینیووەو لە ئاستێکی بەرزەوە سەیری خوارەوەی کردووەو سۆفی لەخوارەوە بینیووەو خۆی لەوان جیاکردۆتەوە. هەربۆیە بەم جۆرە لەگەلأ سۆفی دەدوێت، ئەمەش جارێکی دی گوتاری ئەدەبی نالی دەبەستێتەوە بەگوتاری میرنشینی بابانەوە کە نوێنەری ئەو میرنشینە میرەکانن نەك سۆفی تەریقەتو رەعیەتی میرنشین. بەهەر حالأ ئەوەی گرنگە لای ئێمە ئەوەیە زۆر جار بۆ لێکدانەوەو دۆزینەوەی گوتاری نەتەوەیی لە بەرهەمەکانی شاعیرێکدا راستەوخۆو بێهیچ دوو دڵییەك نازناوی رابەری شیعری نەتەوایەتیو فیکری نەتەوەیی دەدرێتە پالأ هەندێ لە شاعیرانی ڕابردووی ئێمە، ئەوەش دیارە مەبەست زیاتر گەورەکردنی ناویانە، بەڵام حەقە دڵنیابین کە ئاستی داهێنانی ئەو شاعیرانە ناوی بۆ دروست کردوون. ئیتر پێویست ناکات بە زۆرە ملێ بیانخەینە هەندێ سنوری تایبەتییەوە. نالیش یەکێکە لەو شاعیرانە، بەڵام لەڕاستیدا نالی بنیادنەری گوتاری نەتەوەیی کوردی نیە، بەڵکو هەندێ لە ڕەگەزەکانی گوتاری نەتەوەیی لە شیعری (نالی)دا دەدۆزێتەوە.

سەرچاوەکان

1-عەتا قەرەداغی- گوتارەکانی ئەدەبی کوردی- خەرمانە- ژمارە (5) 1992 سوید.

2-هەمان سەرچاوە.

3-محمد امین زکی –خلاصه تأریخ کرد و کردستان – ترجمه محمد علی عونی- القاهره 1939 ص 358 .

4-عەتا قەرەداغی – سەرەتایەکی مێژوویی لە تێکشکاندنی کەسێتی نەتەوەیی کوردی و پڕۆژەی دابڕان – گۆڤاری یەکگرتن – ژمارە (16)ی ساڵی 1993 کۆپنهاگن.

5-ناجی علوش – المشروع النهچوی العربی – العدد (9) 1997 ص 104.

6-جەمال بابان – گۆڤاری کۆڕی زانیاری – بەرگی (8) 1981 ل 403.

7-مەلا عبدالکریم ی مودەریس – دیوانی نالی – ل 108

8-الدکتور محمد عابد الجابری – العصبیه والدوله ص 360

9-هیغل – العالم الشرقی – ترجمه امام عبد الفتاح امام ص 9

10-مەلا عەبدول کەریم ی مودەریس – دیوانی نالی 31

11- سەرجەم ئەو دێڕە شیعرانەی لەم باسەدا هاتوون لە دیوانی نالی ئامادەکردنی مامۆستا مەلا کەریمی مودەریس وەرگیراون.